

forradalom a tulajdonosi rend alapján állt, azt védelmezte. Azért kellett a hazaözönlő több száz-ezer katonát leszerelni, mert azok *akkor* semmiféle határvédelemről nem akartak tudni. Sokkal inkább szenvedéseiket akarták megtorolni.

A kurucos romantika kelléktárában természetesen jól hangzik, hogy „az önálló magyar haderő” „a semmiből hozta létre saját hírszerző és kémelhárító szolgálatát”(9.), ám a népi bölcsességgel együtt elmondhatjuk, hogy a semmiből csak semmi lesz. E látványos fordulat sem illeszkedik egyébként Szakály Sándor történelemszemléletébe, hiszen ismeri a dualizmus, benne a közös — tehát nem csekély mértékben magyar — hadsereg, az önálló magyar honvédség történetét. Mindennek alapján a születés előzményeit és történetét később maga is reálisan beszéli el.

Végül szóvá kell tennünk, hogy nincs a kötetnek névmutatója. Nem nagy munka lett volna az elkészítése, elkészítése, míg annak hiánya a használókra sok felesleges munkát ró.

Miközben maga a munka (ismételjük) érdemi segítség, hogy a címben ígért monográfiát valaki — első helyen természetesen e könyv szerzője — megírja.

Pritz Pál

GRENZÖFNUNG 1989. INNEN- UND AUßENPERSPEKTIVEN UND DIE FOLGEN FÜR ÖSTERREICH.

Andrea Brait / Michael Gehler (Hg.)

Böhlau Verlag, Wien – Köln – Weimar, 2014. 545 o.

2014 az évfordulók éve volt Ausztriában is. A jubileumokhoz kötődő „emlékezetkonjunktúra” nyugati szomszédunknál nem csak az 1814–15-ös bécsi kongresszusnak és az első világháború kezdetének szólt, hanem az 1989-es régióknak számára sorsfordító esztendőnek is. A különböző kerek meg- és visszaemlékezések természetesen eltérő hangsúllyal jelentek meg az osztrák történettudományos munkákban. Egyértelműen az első világháborúval kapcsolatos szakirodalom uralta a tavalyi év osztrák könyvpiacát. A második világháború kitörésének 75. évfordulója nem okozott ilyen könyvárakat, miközben a bécsi kongresszus 200. jubileuma kapcsán több mint fél tucat tudományos munka jelent meg Ausztriában.

Ezen kerek évfordulókhoz képest a szinte közhelynek számító kinyilatkoztatás — miszerint 1989 megváltoztatta Európa arculatát — nem képezte a tavalyi év osztrák tudományos publikációinak központi témáját. Megjelent egy tanulmánykötet az innsbrucki Studienverlag gondozásában, új orosz levéltári anyagokat is beépítve, Moszkva és az 1989-es átalakulások összefüggéseiről. (Stefan Karner/Mark Kramer/Peter Ruggenthaler/Manfred Wilke u. a. (Hg.): *Der Kreml und die Wende 1989*. Innsbruck, 2014.) Egy másik kötet pedig bemutatta a burgenlandi Vöröskereszt NDK-s menekülteket segélyező tevékenységét. (Tobias Mindler / Johannes Steiner (Hg.): *Grenzenlose Menschlichkeit : wie das Rote Kreuz Burgenland 1989 den DDR-Flüchtlingen half*. Eisenstadt, 2014.) A téma iránti tudományos érdeklődés hiánya összefüggésben állhat egyrészt azzal, hogy a negyedszázaddal ezelőtti eseményekhez a történészek számára az objektivitásra törekvő, tudományos távolságtartó megközelítés még nem igazán adott, másrészt a korabeli levéltári források nem, vagy csupán igen szelektíven hozzáférhetők. Ebből kifolyólag az osztrák és alapvetően az európai történetírás ezzel a témakomplexummal egyelőre csupán érintőlegesen foglalkozik, a különböző részterületek és a komplexitás teljes körű feltárása minden nemzeti történetírásban még várat magára, nem beszélve ennek összeurópai megközelítéséről.

Mindezeket figyelembe véve úttörő kezdeményezésnek tekinthető a most bemutatásra kerülő 545 oldalas tanulmánykötet, amely arra vállalkozott, hogy európai kontextusba ágyazva rámutatasson Ausztria 1989-es szerepére, a határnyitás jelentőségére, rendeltetésére és annak hosszú távú hatásaira. Ez a munka vitathatatlanul az első tudományos törekvés arra, hogy azokat a változásokat — legyenek azok gazdasági, társadalmi vagy éppen kulturális természetűek — amelyeket 1989 okozott Ausztriában összehasonlító jelleggel bemutassa, túllépve a hagyományos kronologikus politikatörténeten.

A húszszerzős tanulmánykötetet ketten szerkesztették. *Andrea Brait*, a Bécsi Egyetem tudományos munkatársa adminisztratív irányítója volt a kötet alap gondolatát biztosító nagy 2011–2012 között futó projektnek, amely a „nyitott határok, új korlátok, megváltozott identitások. Ausztria és szomszédai az 1989-es átalakulások óta a politika, gazdaság és kultúra területén” címet viselte. Akik a 20. századi osztrák külpolitikáról szóló tudományos kutatásokat és publiká-

ciókat figyelemmel kísérik, nem kell *Michael Gehlert*, a kötet másik szerkesztőjét bemutatni. A német Hildesheimi Egyetem professzora, az Osztrák Tudományos Akadémia Modernkori Történeti Intézetének igazgatója, aki az éppen felívelő új történettudományi részdiszciplína, a 'histoire croisée' (Verflechtungsgeschichte, History of Interrelation) egyik legelismertebb és tegyük hozzá egyik legtermékenyebb németnyelvű művelőjének tekinthető. Szintén tavaly jelent meg a professzor 1400 oldalas új nagymonográfiája, amelyben az „osztrák modell” németországi adaptációjának lehetőségét és annak sikertelenségét vizsgálta multiperspektivikus, komparatiztikus megközelítésben 1945–1955 között, (Michael Gehler: Modellfall für Deutschland? Die Österreichlösung mit Staatsvertrag und Neutralität 1945–1955, Innsbruck, 2014.) ahogy az ő szerkesztésében látott 2014-ben napvilágot az a „History of Interrelation” területén szintén alapműnek számító tanulmánykötet, amelyben a német nyelvű államok 1989 előtti és utáni viszonyát neves történészek vizsgálták. (Thomas Fischer / Michael Gehler (Hg.): Tür an Tür. Vergleichende Aspekte zu Schweiz, Liechtenstein, Österreich und Deutschland. Wien/Köln/Weimar, 2014.)

A jelen kötet hét nagy tematikus egységre tagolódik. A két szerkesztő által jelzett kitűnő elemző, szintézisre törekvő bevezetőt követően az első tanulmány *Ernst Bruckmüller*, a Bécsi Egyetem társadalomtörténész professzorának tollából származik. A gondolatébresztő írás az 1989-es határnyitással párhuzamosan fellángolt félelmeket és ellenérzéseket vizsgálta, elsősorban a szláv nyelvű „idegenekkel” szembeni xenofóbiára koncentrálna. Tézise szerint az 1989 után felszínre törő osztrák félelmek nem vezethetők vissza csupán a változás egyetlen évére, hanem a 19. század végi, monarchiabeli nemzeti mozgalmakra és az abból fakadó antiszlávizmusból eredeztethetők.

A „keleti gazdasági kapcsolatok” alcímet viselő második tematikus egység első írásában *Fritz Breuss*, a Bécsi Egyetem közgazdász professzora tudományterülete eszközeivel támasztotta alá és bizonyította be, hogy Ausztria a „keleti nyitás” legnagyobb gazdasági profitörjének tekinthető. A másik elemzésben *Oliver Kühschelm*, a Bécsi Egyetem asszisztense az osztrák Donau-europäisches Institut — politikát, kultúrát és gazdasági vállalkozáspolitikát sikeresen ötvöző — tevékenységét mutatta be, amely tudatosan a jószomszédi kapcsolatokra és a közös monarchiabeli múltra alapozott és hivatkozott.

A kötet harmadik fő témaköre a diplomácia és az egyéni szereplők bemutatására törekedett, amelynek nyitányát *Michael Gehler* tanulmánya adta. Az 1989-es bonni, budapesti és bécsi döntések egymásra gyakorolt hatását, a katalizátor szerepeket elemezte, miközben tényekkel támasztotta alá az osztrák külpolitika gyakran csak „vélt és remélt”, de akkori valós „híd szerepét”. *Marcus Gonschor*, a Hildesheimi Egyetem tudományos munkatársának vizsgálata azt jelzi ugyanakkor számunkra, hogy az Egyesült Államokból és Németországból nézve Ausztria 1989-ben játszott szerepe elenyésző, sőt a politikusi memoárokban említésre sem méltó. Ronald Reagan, Helmut Kohl vagy éppen idősebb George W. Bush emlékirataiban a magyar-osztrák vasfüggöny lebontása kapcsán Magyarország szerepel többször és hangsúlyosabban, nyugati szomszédunk csupán néhány utalás. *Helmut Wohnout*, a bécsi Karl von Vogelsang Institut igazgatója Alois Mock osztrák külügyminiszter tevékenységét vette górcső alá. Noha az utókor elsősorban hivatali kollégájával, Horn Gyulával közösen végrehajtott szimbolikus „vasfüggöny átvágása” miatt emlékezik rá, a szerző hangsúlyozza, hogy Mock aktív és pozitív szerepet játszott Szlovénia és Horvátország korai nemzetközi elismerésében is. *Maximilian Graf*, az Osztrák Tudományos Akadémia tudományos munkatársa az osztrák és a megszűnés állapotába került NDK kapcsolatrendszerét elemezte. Mindkét külpolitikai vezetés — a keletnémet a pártdirektívákat is figyelembe véve, ill. betartva — törekedett a „normalizált” kapcsolatok fenntartására, illetve átmentésére.

A tanulmánykötet negyedik tematikus blokkjában a határok átalakulását három írás vizsgálja. *Juliane Holzheimer*, a Kölni Egyetem ösztöndíjasa arról számolt be az NDK-s menekültekkel készített életútinterjúkra támaszkodva, hogy az érintettek élettörténetében törést jelentett az Ausztrián keresztüli menekülés, noha az osztrák földre lépést egyértelműen pozitívan élték meg a volt keletnémet állampolgárok. *Andreas Pudlat*, a Hildesheimi Egyetem Történettudományi Intézetének igazgatóhelyettese leszögezte, hogy 1989-ben a határokat ugyan „keletről” megnyitották, azonban a „Nyugat” azt gyorsan újra le is zárta az illegális határátlépésektől és a büntözéstől való félelmében. Ezek a populista nemzetállami intézkedések megfeleltek a fejekben tovább élő határoknak is. *Angela Siebold*, a Heidelbergi Egyetem tudományos munkatársának írása Ausztria schengeni-folyamatokban játszott szerepére koncentrált lengyel és német médiaforrásokra támaszkodva. Ezek alapján Ausztriát tranzit- és bevándorlási országgént érzékelik Európá-

ban, ami egybecseng az osztrák közbeszédben mindmáig jelenlévő, gyakran populista „keletről érkező veszélyekhez” kötődő előítéletekkel.

Az ötödik tematikus blokk az európai integráció köré épül. Az első írásban *Oliver Schwarz*, a Duisburg-Esseni Egyetem tudományos munkatársa az 1989-es esztendő jelentőségét vizsgálta az osztrák EU-csatlakozásban, illetve részletesen bemutatta Ausztria szerepét a keleti és a délkeleti bővítésben. *Gunther Hauser* osztrák biztonságpolitikai szakértő az 1995-ös EU-csatlakozás biztonságpolitikai vetületeit analizálta, amelynek részeként az osztrák semlegesség kérdését és tartalmának átalakulását elemezte az elmúlt közel húsz esztendőben. *Georg Kreis*, a Baseli Egyetem professzor emeritusa az 1987–1995 közötti osztrák Európa-politikát tekintette át svájci szemszögből. Főként a *Neue Zürcher Zeitung* forrásanyagára támaszkodva állapította meg a szerző, hogy a svájci érdeklődés elsősorban az osztrák semlegességi vitáknak szólt, miközben az EU keleti bővítését jóval kisebb érdeklődéssel és figyelemmel követték nyomon Ausztria nyugati szomszédjánál. „Ausztria politikája a szomszédok szemszögéből” címet kapta a következő tematikai egység, amelyben három tanulmány kapott helyet. *Miroslav Kunšat*, a prágai Károly Egyetem és a Cseh Tudományos Akadémia tudományos munkatársa az osztrák-csehszlovák kapcsolatokat elemezte 1989 előtt. Miközben *Simon Gruber*, a pozsonyi osztrák nagykövetség politikai referense a szlovák–osztrák kapcsolatok szlovák percepciójára fókuszált 1989 előtt és után. Az osztrák–magyar kapcsolatok 1988–1991 közötti alakulásáról *Kiss J. László*, a Corvinus Egyetem professzora írt. Az 1989-es osztrák–magyar határon végrehajtott akciók szimbolikus jelentőségét a magyar szerző is kiemelte. Ez az ismétlődően visszatérő emblematis éseménysor szinte vörös fonalként húzódik végig a kötetben.

Az 1989-es események osztrák kultúr- és identitáspolitikai hatásait vizsgáló tematikus blokk négy írás köré épül. *Felicitas Söhner*, az Ulmi Egyetem tudományos munkatársa az 1989-es év eseményeit leíró fogalmakat tekintette át. Kiemelte, hogy a fogalomhasználat kulturális terenként eltérően alakult éppen az adott nemzeti narratíváktól függően. Végezetül leszögezte, hogy a fogalmat illetően közös minden dimenziót figyelembe vevő konszenzus mindmáig nem született. *Andreas Schimmelpfening*, a Hildesheimi Egyetem doktorandusza osztrák politikusokkal és nemzetiségi kisebbségi vezetőkkel készített interjúk alapján megállapította, hogy az 1989-es esztendő nem gyakorolt jelentős befolyást az osztrák nemzeti kisebbségek identitására. *Christoph Kühberger*, a Salzburgi Pedagógiai Főiskola professzora pedig arra mutatott rá, hogy 1989 nem központi eleme az osztrákok emlékezetkultúrájának. Ebből a tényből kifolyólag az osztrák történészek és történelemdidaktikával foglalkozó szakemberek számára 1989 nem jelent meghatározó fordulópontot a második köztársaság történetében. *Andrea Brait* szerkesztő tanulmánya azonban azzal a megállapítással zárja a kötetet, hogy különösen a kerek évfordulók idején 1989 jelentősége az osztrák kollektív emlékezetben is tudatosul, miközben a kommunikatív és a magánemlékezetben mégsem tölt be meghatározó szerepet.

A kötet bevezetőjében közel tízoldalnyi terjedelemben kerültek bemutatásra egy 2011-es reprezentatív közvélemény-kutatás eredményei arról, hogy az osztrák lakosság miként ítélte meg 1989 jelentőségét, illetve miként hatott a határnyitás a szomszéd országokról kialakított véleményekre és országképekre. A 18 kérdésre épülő kérdőív kiértékelését és az egyéni olvasói vélemény megalkotását látványos, nagyon informatív excel-táblázatok és grafikák segítik. Ausztria szomszédai közül a közvélemény-kutatás alapján Magyarország — a kérdések többségénél — a pozitív attribútumok esetében Németországot, Olaszországot és Svájcot követte, elsőként a keleti szomszédok közül. Miközben annál a kérdésnél, hogy soroljon fel szomszédos keleti országból származó márkákat, csupán magyar élelmiszeripari termékek (Unicum, Pick, Törley) illetve a Herendi porcelán szerepeltek, jócskán lemaradva mind a cseh, mind a szlovén termékek mögött. A CD mellékletben felhasználóbarát módon hozzáférhető a 2011-es reprezentatív közvélemény-kutatás eredményei.

Az egyes tanulmányok speciális témáiban való további elmélyülést bőséges szakirodalom lista, illetve számos diagramm és táblázat könnyíti meg. Alátámasztva ezzel azt a szerkesztők által megfogalmazott célt, hogy ez a sokszínű, sokféle kérdéskört felölelő, számos perspektívát és nyitott kérdést felvállaló kötet tovább- és együttgondolkodásra sarkaljon minden Közép-Európa közelmúltja és jelene iránt érdeklődő olvasót.